

МІЖРЕГІОНАЛЬНА  
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



МАУП

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ  
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ  
з дисципліни  
“СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ”  
(для магістрів)

МАУП

Київ  
ДП «Видавничий дім «Персонал»  
2010

Підготовлено доктором політичних наук, професором кафедри політології М. Ф. Головатим

Затверджено на засіданні кафедри політології  
(протокол № 5 від 29.01.09)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії  
управління персоналом

Головатий М. Ф. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Соціальні та політичні конфлікти” (для магістрів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 24 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план та зміст дисципліни, плани лекційних і семінарських занять, теми контрольних робіт, завдання для самостійної роботи, питання до екзамену, а також список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

## ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс “Соціальні та політичні конфлікти” є логічним продовженням попередніх тем нормативного курсу з політології для магістрів.

Нині у будь-якому суспільстві виникають конфлікти як соціальні, так і політичні. Отже, важливого значення набуває знання суті, особливостей конфліктів узагалі, у тому числі конфліктів соціальних і політичних. Це важливо ще й тому, що більшість людей, громадян часто є безпосередніми учасниками таких конфліктів або потерпають від них. Практики, політики, громадські, державні діячі, у свою чергу, причетні до упередження, профілактики або розв’язання конфліктів, що також вимагає певних знань і навіть практичних навичок.

Метою вивчення курсу “Соціальні та політичні конфлікти” є глибоке й предметне засвоєння студентами базових знань про соціальні та політичні конфлікти, особливості їх виникнення, розвитку та врегулювання. Програма вивчення дисципліни складається з трьох основних модулів. Перший модуль спрямований на висвітлення сучасних теорій конфліктів та їх класифікації. Другий модуль містить матеріали, що мають дати детальну уяву про природу, суть, особливості, предметний характер соціальних конфліктів. Третій модуль розглядає природу, суть, особливості розгортання або можливі наслідки політичних конфліктів. Всі модулі тісно і логічно пов’язані.

За результатами вивчення дисципліни студенти повинні знати:

- визначення та соціальну природу конфліктів узагалі;
- суть і особливості соціальних конфліктів; їх класифікацію; основні функціональні та практичні концепції соціальних конфліктів; важливі фази та моделі розвитку соціальних конфліктів;
- суть і особливості політичних конфліктів як різновиду соціальних конфліктів; основні джерела та суб’єкти політичних конфліктів; типологізацію політичних конфліктів; особливості розвитку та шляхи розв’язання політичних конфліктів.

Студенти повинні вміти:

- орієнтуватися з-поміж основних визначень понять “конфлікт”, “соціальний конфлікт”, “політичний конфлікт”;
- схарактеризувати і пояснити суть і особливості соціальних конфліктів, їх типологізацію, функції, концепції, вміти визначати процеси (періоди) розвитку і завершення соціальних конфліктів, механізми їх розв’язання;
- здійснювати аналіз конкретних політичних конфліктів, визначати їх основні джерела та суб’єкти, вести розподіл і типологізацію політичних конфліктів та вміти розкривати механізми розвитку та розв’язання політичних конфліктів.

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**  
дисципліни  
**“СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ”**

№ пор.	Назва змістового модуля і теми	Кількість годин, з них			Примітки
		Лекції	Семінари	Самостійна робота	
1	2	3	4	5	6
1	Змістовий модуль I. Поняття і суть конфліктів у сучасних соціальних науках				
1	Суть поняття “конфлікт” та “соціальна природа конфліктів”	2		2	
2	Структурні елементи конфлікту та класифікація конфліктів	2	2	2	
3	Змістовий модуль II. Соціальні конфлікти: суть і особливості				
3	Суть поняття “соціальний конфлікт” та його основні причини	2		2	
4	Класифікація соціальних конфліктів	2		2	

1	2	3	4	5	6
5	Основні функції та концепції соціальних конфліктів	2		2	
6	Основні фази та моделі розвитку соціальних конфліктів	2	2	2	
	Змістовий модуль III. Політичні конфлікти: розвиток і шляхи подолання				
7	Політичний конфлікт як різновид соціального конфлікту	2		2	
8	Основні джерела та суб'єкти політичних конфліктів	2		2	
9	Типи політичних конфліктів	2		2	
10	Особливості розвитку та шляхи розв'язання політичних конфліктів	2	2	2	
Разом годин: 54					

ЗМІСТ  
дисципліни  
“СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ”

Змістовий модуль I. Поняття і суть конфліктів у сучасних соціальних науках

За багатьох визначень поняття “конфлікт” найоптимальнішим є таке: конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) — суперечність між інтересами, що призводить до зіткнення між людьми, групами людей, організаціями, державами тощо.

Мета будь-якого конфлікту — завдати шкоди, а то й поразки протилежній стороні. Вивчає проблему конфліктів, шляхів, засобів, методів, механізмів їх розв'язання наука конфліктологія.

Соціальна природа конфліктів зумовлена нерівністю людей, їх різними можливостями: матеріальними, майновими, економічними (Н. Макіавеллі, французький матеріаліст XVII ст., марксизм); претензіями на владу (М. Грушевський, Ф. Ніцше, Д. Донцов); різницею в “пасіонарних зарядах” (Л. Гумільов); розбіжністю таких пріоритетів, як традиції, вірування, морально-правові норми (Е. Тейлор, Дж. Фрезер, Б. Девідсон та ін.)

За визначенням Ф. Тейлора, можливість конфліктів є там, де: а) існує залежність однієї людини від іншої; б) збільшується спеціалізація та розподіл організацій на різні підрозділи; в) існує проблема розподілу функцій між людьми і групами людей; г) існує неправильна управлінська діяльність. Американська школа бачення конфлікту асоціює його з агресією, суперечками, війнами. Європейська “школа людських стосунків” вважає, що конфлікт — результат неефективної діяльності різних організацій та проблем управління.

Конфлікт: ролей, бажань, норм поведінки.

Причинами виникнення конфліктів (за І. Р. Лінкольном) є інформаційний, структурний, ціннісний, поведінковий фактори, фактор стосунків тощо. Рівні прояву конфліктів: емоційний, когнітивний, поведінковий, регулятивний, комунікативний.

Пізнавальний, вольовий, емоційний, мотиваційний компоненти у структурі конфлікту (за Г. В. Пономарьовим).

Структура конфлікту за моделлю: конфліктна ситуація, інцидент, конфлікт (за М. І. Пірен).

Основні складові конфлікту: а) конфліктуючі сторони (окремі особи, групи, великі соціуми — держави); б) зона розбіжностей між конфліктуючими сторонами (предмет, факт, проблема і т. ін.); в) уявлення про ситуацію (як правило, суб’єктивоване, індивідуалізоване, а тому бачення суті конфлікту — часто абсолютно протилежне); г) мотиви (також індивідуалізовані і часто протилежні в силу багатьох причин і обставин); д) дії учасників конфлікту.

У конфлікті завжди виокремлюють суб’єктивні і об’єктивні фактори, що спонукають людей, рухають їх діями у конфлікті.

Класифікація конфліктів за масштабами, джерелом, змістом, значущістю, типом розв’язання, формою прояву.

Конфлікти поділяють на соціальні, політичні, економічні, насильницькі і ненасильницькі; вертикальні і горизонтальні; відкриті і приховані; внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові.

Залежно від конфліктуючих суб’єктів конфлікти поділяють на особистісні, міжособистісні, індивідуально-групові, групові, корпоративні, міжколективні, міжпартійні, класові, міжетнічні, міжрегіональні, соціально-інституційні, міждержавні, глобальні тощо.

Література [1–13; 15–33]

## Змістовий модуль II. Соціальні конфлікти: суть і особливості

За В. П. Андрущенком соціальний конфлікт — це зіткнення протилежних суспільних груп, особистостей, інститутів, інтересів, поглядів, прагнень; розлад, розрада, незгода, чвара, суперечка, що загрожує тяжкими соціальними наслідками; за М. Ф. Головатим та О. В. Антонюком — це процес визрівання, здійснення і подолання взаємних суперечностей, протидій, боротьби людей, їх груп і соціальних інститутів.

Конфлікт соціальний як: а) завершальна ланка механізму розв'язання суперечностей в системі суспільних відносин; б) не відхилення від норм, а норма взаємовідносин людей у соціумі, форма відновлення (і заміни) пріоритетів системи інтересів, потреб, суспільних відносин.

Основна причина появи і існування соціальних конфліктів (їх джерело) — розбіжність соціальних та індивідуальних інтересів індивідів, соціальних спільностей та інститутів. Ці розбіжності виявляються в усіх сферах людського життя: економічній, суспільно-політичній, духовній, культурно-побутовій.

Залежно від того, наскільки люди усвідомлюють суть протилежностей, що мають місце між ними (за Е. Гіденсом), соціальні суперечності стають (або ні) конфліктами.

За П. Сорокіним більшість соціальних конфліктів, що спричиняли соціальні революції мали місце тоді, коли більшість населення позбавлялося базових інстинктів і соціальних потреб.

Основні причини соціальних конфліктів — майнові, економічні, особистісні інтереси людей.

Класифікація соціальних конфліктів здійснюється залежно від складу суб'єктів, кількості сторін, рівня насильства, ступеня гостроти, динаміки. Конфлікти соціальні поділяють на: а) антагоністичні і неантагоністичні; б) основні і неосновні; в) реалістичні і умовні; г) закриті і відкриті.

За М. Дойч (США) соціальні конфлікти поділяють на шість типів: зіткнення інтересів є об'єктивним і від людей фактично не залежить; такі, що залежать від випадкових обставин, які не завжди усвідомлюються їх учасниками; такі, причини яких сприймаються конфліктуючими сторонами лише побічно; конфлікт, що стосується інших суб'єктів або розгортається з інших причин; конфлікт, який за об'єктивними причинами мав би бути,

але ще не актуалізувався; конфлікт, що виникає внаслідок хибних уявлень або непорозумінь.

Основна типологізація соціальних конфліктів (за О. І. Бондарчук, М. І. Пірен, М. Ф. Головатим): а) внутрішньоособистісні (причини появи, розвиток, захист, розв'язання); б) міжособистісні (активна протидія один одному) — причини появи: матеріальні, економічні, соціально-політичні, морально-духовні тощо; в) сімейні; г) внутрішньогрупові (причини виникнення, види, розвиток, розв'язання — Л. І. Уманський, М. М. Обозов, А. В. Петровський); д) міжгрупові; е) міжетнічні; ж) міжконфесійні.

Основні функції соціальних конфліктів (за В. П. Андрущенком): а) функція “вихлопного клапана”, сполучного механізму стимулятора і рушійної сили суспільно-історичних змін, відтворення соціальної рівноваги, гарантія розвитку суспільства шляхом впливу інтересів, переоцінки цінностей; б) загроза дезінтеграції суспільства, дестабілізації влади, порушення соціальної справедливості, перерозподілу власності і т. ін.; в) порушення соціальної стабільності з одночасною стимуляцією соціокультурної динаміки, знищення цінностей з одночасним звільненням “поля” для нової творчої діяльності.

Основні концепції соціальних конфліктів:

- загальносоціологічні (“великі” соціологічні теорії);
- теорії середнього рівня;
- спеціальні теорії.

Загальносоціологічні теорії соціального конфлікту (визнання соціальних конфліктів нормою соціального життя). Тут виокремлюють: а) діалектичну теорію конфлікту К. Маркса, Р. Дарендорфа; б) функціоналістську теорію конфлікту (Г. Зіммель, Л. Козер); в) синтезовані теорії соціальних конфліктів (що об'єднують положення двох перших концепцій).

Теорії середнього рівня. Їх автори зосереджуються на поясненні не самого соціального життя, а власне конфлікту як своєрідного соціального явища (К. Бейлі, Е. Гіденс, А. Рапопорт).

Спеціальні соціальні теорії (конкретні типи конфліктів: міжкласові, етнічні, політичні, індивідуально-групові, сімейні, міжособистісні тощо).

Зовнішні і внутрішні передумови зародження і появи конфлікту.



Основні фази конфлікту (за Г. Ложкіним і Н. Пов'якель): а) виникнення конфліктної ситуації (відносно стійка невідповідність намірів людини, групи стосовно існуючих норм, стану справ і т. ін.); б) усвідомлення суб'єктами конфлікту, конфліктної ситуації, що складається (склалася); в) інцидент (поштовх) для початку розвитку; г) ескалація конфлікту; д) розв'язання конфлікту. Названі фази можуть бути різними за часовим виміром і формою протікання. Моделі розвитку соціальних конфліктів є різного ґатунку: упередження конфліктів; профілактика конфліктів; загострення (протистояння); залучення до розв'язання конфлікту посередників (третьої сторони); поступове затухання конфлікту. Г. В. Щокін виділяє такі основні способи запобігання конфліктам: підпорядкування особистих, групових і колективних інтересів загальнонародним; саморегуляція, вдосконалення стилю спілкування, спільної діяльності.

Література [1–13; 15–23; 25; 28–33]

### Змістовий модуль III. Політичні конфлікти: розвиток і шляхи подолання

Конфлікт політичний (за А. Анцуповим, А. Шипільовим) — вид соціального конфлікту, що має місце у сфері суспільних відносин і пов'язаний з проблемами збереження або послаблення (повалення) існуючої влади, її зміцнення або підриву.

Конфлікт політичний як теоретична і практична боротьба суб'єктів політичного процесу.

За М. Головатим, конфлікт політичний — це надмірне загострення взаємодії сторін в політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища у суспільстві.

Найважливіші складові політичних конфліктів: сторони, що конфліктують; зона розбіжностей між конфліктуючими сторонами; мотиви конфлікту; дії.

Політичні конфлікти як засіб врегулювання суспільних відносин: К. Боулдінг, Е. Дюркгейм, Р. Дарендорф, Ю. Запрудський, Л. Козер, Р. Макк, В. Овчиннікова, В. Парето, Т. Парсонс, Дж. Рекс, А. Романюк, Р. Снайдер, Д. Ольшанський, К. Гаджієв та ін.

Політичні конфлікти як природне суспільне явище, а не показник деградації суспільства.

Джерелами політичних конфліктів є реальні суперечності, що існують у суспільстві: а) суперечності, що сформувалися у ре-

зультаті соціально-економічного і матеріально-побутового становища людей; б) неприйняття політики тих людей, що реально мають владу.

Усвідомлення суб'єктом конфлікту суперечностей.

Конкуренція, суперництво, антагонізм, ворожість у сферах економіки, політики, політичних інтересів як джерела політичних конфліктів.

Політичні конфлікти і влада, владні інтереси.

Суб'єкти політичних конфліктів: індивіди, малі та великі групи, формально організовані в соціальні (політичні, економічні) структури тощо, об'єднання, що виникли на неформальній основі (групи інтересів, групи тиску, кримінальні групи), громадські організації, політичні об'єднання, партії і т. ін.

Розмежування політичних конфліктів за суб'єктивним і об'єктивним принципами.

Три основних типи політичних конфліктів: конфлікт інтересів; конфлікт цінностей; конфлікт ідентифікації.

Залежно від кількості учасників виокремлюють двосторонні (двоскладові), багатосторонні (багатоскладові) політичні конфлікти.

Антагоністичні, неантагоністичні, явні, приховані (латентні) політичні конфлікти.

За рівнем розгортання розрізняють внутрішньоособистісні, міжособові, індивідуально-групові, внутрішньогрупові, міжгрупові, організаційні, класові, міжнаціональні, міждержавні, міжобщинні, релігійні, демографічні конфлікти.

Великомасштабні політичні (соціально-політичні) конфлікти: революція і контрреволюція, протиборство між державами і союзами держав, війни, партизанські рухи.

Основні етапи розвитку політичних конфліктів: передконфліктна ситуація, власне конфлікт (інцидент), ескалація конфлікту (коли відбуваються певні його акти), кульмінація (найбільше загострення конфлікту), завершення конфлікту.

Розкриття суті політичних конфліктів: гласно — через пресу, інші засоби масової інформації, мітинги, зібрання, засідання парламенту (для суспільств демократичних) і негласно — таємно, коаліційно, на рівні групи.

Два основних способи розв'язання політичного конфлікту — силовий і переговорний. Форми силових зіткнень.

Технології переговорного процесу (позиційний торг).

Література [1–13,15–23; 25; 28–33]

## ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота за обсягом і часом обумовлюється навчальним планом, рівнем загальної теоретичної підготовки студента.

Згідно із навчальним планом студент самостійно (за консультацією викладачів та бібліотечних працівників) підбирає необхідну літературу в бібліотеках МАУП та опрацьовує окремі розділи і питання теми.

Для здійснення відповідного самоконтролю за самостійним опрацюванням програмного матеріалу курсу в методичних матеріалах вміщено перелік проблемних питань.

### ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль I. Поняття “політична еліта” у сучасній політології

Тема семінару: Політична еліта як соціальний і політичний феномен.

План

1. Основні ознаки політичної еліти та джерела її формування.
2. Характеристика основних теорій політичних еліт.
3. Основні підходи до вивчення політичних еліт у сучасній політології.

Література [1; 3; 5; 12; 13; 24; 25; 28]

Додатковий матеріал для підготовки до семінару

Політичною елітою зазвичай називають невеликі групи людей, чие місце і становище у суспільстві надає їм можливість ухвалювати рішення, які впливають на життя і розвиток суспільства, або суттєво впливати на процес виникнення й ухвалення таких рішень. Якщо такі рішення мають загальнонаціональне значення й від них залежить подальша доля народу, то йдеться про національні політичні еліти. Коли ж рішення мають загально-норегіональне значення, маємо справу з регіональними елітами. В ідеалі вважається, що люди, які належать до еліти, мають необхідні якості, знання, досвід для кваліфікованого керівництва суспільством, прийняття правильних і своєчасних рішень.

Якість політичної влади багато в чому визначена якістю політичних еліт та їх взаємовідносинами. Поведінка політичних еліт — це один із найважливіших факторів розвитку суспільства

в тому чи іншому напрямі, успіху (або поразки), тих чи інших реформ. Виключно важливою стає роль еліти у періоди радикальних соціальних трансформацій.

Політична еліта і численна армія функціонерів, що існують у будь-якому суспільстві, — це різні речі. Останні не є самостійними носіями влади.

Політична еліта і політичний клас — також несумісні речі. Термін “політичний клас” ще не здобув відповідного визнання в науковій літературі.

Більшість науковців вважають, що політичні еліти — це особливі соціальні організми для яких характерним є:

- а) максимальна концентрація влади (у межах суспільства в цілому або якогось одного з його основних сегментів);
- б) рекрутування нових членів переважно з вищих щаблів суспільства, тобто вузької соціальної бази;
- в) певний рівень внутрішньої згуртованості й взаємозв'язку;
- г) спільність політичних поглядів і переконань;
- г) спільні інтереси і прагнення.

Еліта — це не сукупність індивідів, що діють самі по собі. Це люди, близькі за своїм походженням, які інтенсивно взаємодіють і (як правило) мають спільні цінності, схильності й цілі. Специфіку еліти вдало визначив Дж. Мізель у формулі “трьох С” — group consciousness (групова свідомість), coherence (згуртованість), conspiracy (спільні спрямування). Феномен політичних еліт ось уже понад сто років привертає увагу політологів і соціологів, які прагнуть усвідомити його природу, характер, соціальну роль, конкретні форми й типи функціонування, результати діяльності.

Сам термін “еліта” виник у XVII ст., а у XIX — на початку XX ст. його детально опрацювали і пояснили італійські соціологи: В. Парето, Г. Моска.

В. Парето застосував психологічний підхід до визначення особливостей еліти, поділив еліту на “левів”, “лисиць”, обґрунтував принципи “циркуляції еліти”, довів, що еліта керується усвідомленими інтересами, а нееліта — лише почуттями.

Г. Моска запропонував для визначення особливостей еліти “поведінковий підхід”, або “організаційний”. Він поділяв суспільство на два основних класи: керівників і керованих. Меншина, на його думку, більш здатна до організованих дій.

Р. Міхельс (“Політичні партії”) стверджував, що у будь-якій організації, незалежно від її масштабів, керівники стають необхідними для успішної її діяльності та для її збереження. Природа організації така, що вона наділяє владою й перевагами групи лідерів, водночас даючи їм можливість не бути контрольованими, а отже — і відповідальними перед членами цієї організації, навіть там, де цих керівників обирають. Організаційні фактори формування еліти він ставив вище психологічних.

Основні підходи до вивчення політичних еліт базуються на виокремленні таких положень:

1. За класичними теоріями еліти, у сучасних (індустріальних) суспільствах багатство, соціальний статус і політична влада визначають і посилюють один одного. Ті, хто приймає політичні рішення і здійснює політичну владу, походять із привілейованих верств і не репрезентують громадськість. Соціальна база вищої влади ніколи не буває широкою.

2. Еліта — це організаційно оформлена, згуртована і взаємопов’язана організована група. Це дає їй змогу монополізувати й утримувати політичну владу, тоді як маси є дезорганізованими та роз’єднаними.

3. Еліті властиве прагнення до консенсусу щодо бажаного устрою суспільства та організації влади. Консенсус зумовлений її прагненням зберегти своє панівне становище. Він поширюється як на фундаментальні цінності й вірування, так і на інтерпретацію правил політичної гри.

4. Еліта, щоб здобути підтримку мас, на словах схильна до демократичних ідеалів, хоча насправді є консервативною й зневажає ці маси.

Змістовий модуль І. Поняття і суть конфліктів у сучасних соціальних науках

Тема семінару: Конфлікти як засіб розв’язання існуючих проблем та поступального розвитку суспільства.

План

1. Конфлікт як соціальне явище: суть і особливості.
2. Соціальна природа конфліктів: теоретичний аспект.
3. Типологізація соціальних конфліктів.

Література [1; 3; 6–8; 16; 19; 28; 31]

Додатковий матеріал для підготовки до семінару

Конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) — усвідомлене зіткнення, протиборство людей, груп, які виключають потреби, інтереси, цілі, типові поведінки, установки один одного. Існують конфлікти внутрішньоособистісні, міжособистісні і міжгрупові, соціально обумовлені та опосередковані індивідуальними особливостями психіки людей.

Розрізняють передумови, джерела, причини, ситуації, ініціаторів, винуватців і жертви конфліктів.

Існують і так звані управлінські конфлікти.

Конфлікти в управлінні: 1) відсутність згоди між двома або більше сторонами, які можуть бути окремими особами чи групами; 2) зіткнення сторін, думок, сил; 3) соціальне явище, спосіб взаємодії людей при зіткненні їх несумісних поглядів, позицій та інтересів; 4) протиборство взаємопов'язаних, але таких, що мають протилежні цілі, двох чи більше сторін.

Основними рисами конфліктів в управлінні є:

а) соціальний характер конфлікту як нормального явища, що породжене самою природою суспільного життя;

б) неминучість і поширеність конфліктів в усіх сферах життєдіяльності;

в) розвиток конфлікту у формі активного протистояння, протиборства несумісних інтересів, поглядів, позицій сторін;

г) невизначеність наслідку конфлікту через розмаїтість можливих варіантів поведінки сторін;

ґ) просторово-часова структура конфлікту, який у своєму розвитку охоплює загальні стадії (передконфліктну, конфліктну, післяконфліктну) і складається зі спільних елементів (сторони, предмет, об'єкт, мотиви, дії та ін.);

д) прогнозованість і керованість конфліктів, можливість здійснювати профілактику, діагностику та розв'язувати конфлікти у своїх організаціях.

Для будь-якого конфлікту необхідним елементом є конфліктна ситуація. Конфліктна ситуація — це ситуація, спричинена накопиченням суперечностей, пов'язаних із діяльністю суб'єктів соціальної взаємодії, яка створює основу для виникнення реального конфлікту. Конфліктна ситуація — початковий етап розвитку конфлікту. Умовно етапи конфліктної ситуації поділяють так: 1) виникнення і розвиток; 2) усвідомлення конфліктної си-



туації хоча б одним із учасників соціальної взаємодії та емоційне переживання ним цього факту.

Щоб виник конфлікт, суперечності мають бути кимось усвідомлені, а поведінка відповідно вмотивована. Окремі дослідники об'єктивне існування конфліктів пояснюють довготривалою нерівноправністю становища, в якому перебувають соціальні групи суспільства.

Конфлікти поділяють також на рольові та соціальні.

Рольовий конфлікт — це внутрішній конфлікт особистості, пов'язаний з необхідністю людини поперемінно, а то й одночасно виконувати різноманітні ролі. Наприклад, протягом дня чоловік може виконувати ролі батька, сина, керівника, підлеглого, пішохода, водія, коханця та ін. Звичайно, такий калейдоскоп соціальних ролей змушує людину мобілізувати власні фізичні й психологічні можливості.

Змістовий модуль II. Соціальні конфлікти: суть і особливості

Тема семінару: Соціальні конфлікти: суть, функції, моделі розвитку та шляхи розв'язання.

План

1. Суть та причини зародження і існування соціальних конфліктів.
2. Типологія та класифікація соціальних конфліктів.
3. Шляхи розв'язання соціальних конфліктів у суспільстві.

Література [1–13; 15–23; 25; 28–33]

Додатковий матеріал для підготовки до семінару

Соціальні конфлікти пов'язані перш за все із зіткненням інтересів людей і можуть призводити до серйозних суперечностей. Водночас соціальні конфлікти мають не лише дезінтегруючі, руйнівні наслідки, а й сприяють стабілізації, інноваційній діяльності.

Соціальні конфлікти розмежовують за соціальним рівнем сторін, що конфліктують, поділяючи їх на загальносоціальні, або макрорівневі (класові, етнічні, соціально-професійні), міжгрупові (між формальними та неформальними підрозділами в організаціях), міжособові, внутрішньоособистісні, або рольові, та ін.

Людина постійно перебуває у різноманітних конфліктах — внутрішньоособистісних, міжособових, групових, службових,

політичних, міжнаціональних, міжнародних та ін. Отже, завжди існує потреба вміти врегульовувати конфлікти, особливо в нестабільних суспільствах. І хоча протилежностями конфлікту є злагода, єднання, згуртованість, мир, конфлікти — норма життя людини.

Психологія конфліктів значною мірою розвивається на базі психології особистості, особистостей, причетних до конкретного конфлікту.

Оскільки конфлікти завжди пов'язані із зіткненням інтересів і поглядів людей, то в їх зародженні, розвитку, розв'язанні величезну роль відіграє психологічний фактор. Конфлікти взагалі, у тому числі і соціальні, можуть бути зумовлені об'єктивними та суб'єктивними причинами.

Змістовий модуль III. Політичні конфлікти: розвиток і шляхи подолання

Тема семінару: Політичні конфлікти: роль, значення та особливості функціонування у політичному процесі.

План

1. Політичний конфлікт як різновид соціального конфлікту.
2. Джерела появи та типологізація політичних конфліктів.
3. Політичний процес і політичні конфлікти: суть і особливості взаємовпливу і реалізації конфліктів.

Література [1–13; 15–23; 25; 28–33]

Додатковий матеріал для підготовки до семінару

Конфлікт політичний — надмірне загострення взаємовідносин сторін у політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища в суспільстві.

Сутність конфлікту політичного легше уявити, пізнати, розуміючи, що таке конфлікт загалом.

Конфлікт політичний — це зіткнення проблемних або таких, що не збігаються, інтересів, дій, поглядів окремих особистостей, представників політичних партій і громадських організацій, об'єднань, етнічних, соціальних груп, держав та їх органів.

Найважливіші складові конфлікту політичного: сторони, що конфліктують; зона розбіжностей між конфліктуючими сторонами; мотиви конфлікту; дії. Конфлікти політичні розрізняють за суб'єктами; рівнем конфліктних відносин; об'єктом. Конфлікти політичні можуть виникати навмисно (з чієїсь ініціативи)



і на основі існуючих суперечностей. Розрізняють такі види суперечностей: що сформувалися в результаті соціально-економічного і матеріально-побутового становища людей; зумовлені неприйняттям політики тих, хто реально має владу.

Не всі суперечності, у тому числі політичні, спричинюють конфлікти.

Конфлікти політичні є насамперед формою взаємовідносин окремих особистостей, партій, політичних груп, громадських об'єднань, класів, держав, окремих політиків, громадських діячів з приводу відносин влади. Конфлікти політичні можна також поділяти на такі, що стосуються всього політичного простору (наприклад, між гілками влади), і на конфлікти усередині владних структур, коли сторони воюють за перерозподіл влади або розширення владних повноважень.

Джерелом політичних конфліктів є конкуренція, суперництво, антагонізм, ворожість у сферах економіки, політики, політичних інтересів.

Незалежно від характеру всі конфлікти політичні тією чи іншою мірою стосуються влади, владних інтересів.

Одним із показників можливого політичного конфлікту, а то й політичної кризи є політична напруженість. Для неї властиве поширення серед широких верств населення настроїв невдоволення існуючим становищем у певних сферах життя або існуючим соціальним устроєм загалом. Така ситуація характерна напередодні системної кризи, коли активізується діяльність політичних партій, громадських організацій, відбуваються мітинги, маніфестації, організуються пікети, посилюється міграція тощо. Це можуть бути передумови системної або несистемної, локальної, регіональної та іншої кризи.

У суспільстві завжди є системні і несистемні політичні конфлікти.

Системні політичні конфлікти стосуються базових підвалин і принципів існування суспільства. Здебільшого ці конфлікти відіграють дезінтегруючу роль. Несистемні політичні конфлікти основних підвалин суспільства не торкаються і дезінтегруючої ролі не відіграють.

Політологи розрізняють три основних типи політичних конфліктів: інтересів, цінностей, ідентифікації.

Конфлікти інтересів, як правило, спостерігаються у високо-розвинених, стабільних країнах, де час від часу перерозподіляється власність, капітали тощо.

Вважають, що розв'язувати такі конфлікти легше, ніж інші.

Конфлікти цінностей, або ціннісні конфлікти, навпаки, характерні для держав нестабільних, з нестійким державним устроєм. Ці конфлікти розвиваються навколо таких цінностей, як свобода, рівність, автономія, справедливість тощо, для уточнення їх розуміння та реалізації в життя.

Конфлікт ідентифікації настає тоді, коли суб'єкт політичного процесу намагається ототожнювати себе з відповідною соціальною групою. Такий політичний конфлікт був, зокрема, в Росії під час штурму Білого дому, коли різні соціальні групи намагалися довести, яка з них найдемократичніша, "найнародніша".

Досить поширеними є політичні конфлікти між різними гілками влади, партіями, рухами, громадськими об'єднаннями, окремими політичними лідерами, між фракціями і групами у парламентах, апаратами уряду і президента, між місцевою і центральною владами, між різними класами, соціальними групами. Це природно і особливо характерно для нестабільних суспільств, що перебувають у так званому перехідному стані від однієї системи соціально-економічних, політичних відносин до іншої, оскільки саме в них надто помітно виявляється відмінність і навіть різка протилежність інтересів і потреб усіх соціальних і політичних суб'єктів.

Залежно від кількості учасників (сторін) політичні конфлікти можуть бути двосторонніми (двоскладовими) і багатосторонніми (багатоскладовими).

Політичні конфлікти поділяють також на антагоністичні і неантагоністичні, явні, приховані, тобто латентні.

За рівнем розгортання політичні конфлікти поділяють на внутрішньоособистісні, міжособові, індивідуально-групові, внутрішньогрупові, міжгрупові, організаційні, класові, міжнаціональні, міждержавні. Внутрішньоособистісними називають конфлікти між "хочу!", "повинен!" і "розумно!".

Людина завжди є носієм певної свідомості, поглядів, які не є сталими. Вони змінюються під впливом найрізноманітніших обставин. При цьому нормальний розвиток особистості пов'язаний із розумінням відмінності між реальною та ідеальною ме-

тою, в результаті чого і виникає внутрішній конфлікт. Він особливо характерний для політичних діячів високого рівня, які орієнтуються не лише на сьогоднішню, реальну мету, а й на так звану велику, або ідеальну, мету, намагаючись якомога швидше утвердитися.

Внутрішньоособистісні конфлікти, як правило, спричинюють і міжособові, оскільки людина, не знаходячи відповіді на запитання, що її хвилюють, не дістаючи схвалення і підтримки своєї позиції іншими, намагається досягти цього саме за рахунок міжособових конфліктів.

Міжособові конфлікти в політиці мають певні особливості. У житті кожної людини таких конфліктів багато.

Міжособові конфлікти характеризуються, з одного боку, змістом, тобто тим, що становить предмет різних поглядів конфліктуючих. У політиці найголовніше — політичні погляди, оцінки, ідеали, ідеології. З іншого боку, конфлікт має психологічну основу, пов'язану з особливостями конфліктуючих як особистостей. Це визначає манеру, стиль поведінки конфліктуючих сторін.

Міжособові конфлікти нерідко переростають у групові, коли конфліктуючі сторони у різний спосіб доповнюють прихильниками, однодумцями.

Міжорганізаційні конфлікти в політиці виникають як зіткнення окремих партій, громадських організацій, об'єднань, великих груп. Останні мають доленосне значення для цілих націй, народів, оскільки у великі групи люди об'єднуються на основі спільного соціального становища, місця проживання, спільних інтересів, громадянства чи підданства, національності тощо.

Розвиток політичних конфліктів фактично один і той самий: передконфліктна ситуація, власне конфлікт (інцидент), ескалація конфлікту (коли відбуваються певні його акти), кульмінація (найбільше загострення конфлікту), завершення конфлікту. Існують два основних варіанти розкриття суті політичних конфліктів — гласний і негласний. У першому випадку суть політичних конфліктів розкривається відкрито — через пресу, радіо, телебачення, мітинги, зібрання, засідання парламенту тощо.

Гласний варіант розкриття властивий демократичному суспільству. Гласно розв'язуються конфлікти у процесі обміну думками, дискусій, вивчення громадської думки та ін.

Негласне розкриття суті політичних конфліктів відбувається таємно, коаліційно, на рівні групи і тому, як правило, конфлікт залишається нерозв'язаним, суперечності не усунутими, згоди між сторонами, що конфліктують, не досягнуто. Тимчасово зменшується тільки гострота конфлікту.

Політичні конфлікти розв'язуються переважно двома способами — силовим та переговорним. Другий спосіб складніший, потребує великої практичної підготовки тих, хто готує, організовує, веде переговорний процес, але саме цей спосіб найбільш перспективний і плідний.

Розрізняють два основних методи ведення переговорів — позиційний торг і принципи переговори, або переговори по суті.

Переговори як позиційний торг характеризуються спробою розв'язати конфлікт, досягти домовленості шляхом певних поступок сторін. Такі переговори здебільшого малоефективні і до розв'язання конфлікту фактично не приводять.

Складніші і результативніші — принципи переговори, переговори по суті. Вони потребують розмежування між учасниками переговорів та предметом переговорів, зосередження на інтересах, а не на позиціях сторін, окреслення кола можливостей перед тим, як вирішувати, що робити. У результаті таких переговорів найчастіше сторонам вдається зберегти особисту позицію, власні погляди. В ідеальному варіанті підсумок таких переговорів має вигляд як “перемога — перемога”. Існують три способи дій, у результаті яких сторони, що конфліктують, можуть спробувати вийти з політичного конфлікту, розв'язати його. Це насилля, роз'єднання і примирення.

## ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Конфлікт як соціальне явище.
2. Соціальна природа конфліктів очима політологів: історичний контекст.
3. Соціальні причини виникнення конфліктів.
4. Основні структурні елементи конфліктів та їх класифікація.
5. Особливості прояву суб'єктивних та об'єктивних факторів конфлікту.
6. Класифікація конфліктів.

7. Соціальний конфлікт: суть і специфічні ознаки.
8. Джерела соціальних конфліктів у суспільстві.
9. Класифікація та типи соціальних конфліктів.
10. Основні функції та концепції соціальних конфліктів.
11. Теорії соціальних конфліктів та їх відмінності.
12. Особливості та моделі розвитку соціальних конфліктів.
13. Політичний конфлікт: суть і специфічні ознаки.
14. Політичні конфлікти як засіб врегулювання соціальних відносин.
15. Джерела та суб'єкти політичних конфліктів.
16. Політичні конфлікти як засіб боротьби за владу.
17. Типологізація політичних конфліктів.
18. Особливості розвитку та розв'язання політичних конфліктів.

#### МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ СТУДЕНТАМИ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Мета виконання контрольних робіт з курсу — перевірити рівень опанування студентами нормативних матеріалів, вміння теоретично обґрунтовувати і на практиці реалізовувати положення курсу.

У контрольній роботі потрібно ґрунтовно розкрити суть обраної теми, користуючись науковою, спеціальною літературою, наведеною у списку літератури.

Готуючи роботу, необхідно дотримуватися таких вимог:

- робота має містити вступ, основну частину, висновки і список літератури;
- при використанні літератури, на неї необхідно робити посилання, позначаючи номер джерела (у списку) та сторінку: наприклад [14, 268], де перше — номер джерела, друге — сторінка;
- загальний обсяг контрольної роботи має становити найбільше 15 сторінок, а обрана проблема має бути максимально розкрита.

Контрольна робота оформлюється на аркушах формату А4. На титульній сторінці роботи вказується прізвище, ім'я, і по батькові студента, курс, група та спеціальність, а також домашня адреса і контактний телефон виконавця. Робота має бути надрукована.

Наприкінці роботи студент обов'язково повинен поставити підпис та дату виконання контрольної роботи.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

### Основна

1. Андреев В. И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов.
2. Анцупов А. Я. Социально-психологические проблемы предупреждения и разрешения межличностных конфликтов офицеров. — М., 1992.
3. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Словарь конфликтолога. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2006.
4. Бандурка А. М., Друзь В. А. Конфликтология. — Харьков, 1997.
5. Бердяев Н. Философия неравенства. — Париж, 1990.
6. Бородкин Ф. М., Коряк Н. М. Внимание: конфликт. — Новосибирск, 1989.
7. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійний слов. / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасик. — К.: МАУП, 2005.
8. Головатий М. Ф. Політична психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2006.
9. Громова О. Н. Конфликтология. — М., 1993.
10. Донченко Е. А., Титаренко Т. М. Личность, конфликт, гармония. — К., 1987.
11. Дмитриев А. В. Конфликтология. — М., 2000.
12. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта. — М., 1996.
13. Зигерт В., Лант Л. Руководить без конфликтов: Пер. с нем. — М.: 1990.
14. Зимичев А. Психология политической борьбы. — К., 1992.
15. Киганова И. М. Конфликт: за и против. — М., 1978.
16. Конфликтология / Под ред. А. С. Кармина. — СПб.: Лань, 1999.
17. Кричевский Р. Л. Если Вы руководитель. — М., 1993.
18. Ложкин Г. В., Повякель Н. И. Практическая психология конфликта: Учеб. пособие. — К., 2000.
19. Маецкий З. Социальные конфликты. — М., 1974.
20. Майерс Д. Социальная психология. — СПб., 1997.
21. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. — К., 1990.



22. Обозов Н. Н., Щекин Г. В. Психология работы с людьми: Учеб. пособие. — 5-е изд., стереотип. — К., 1999.
23. Олейник А. Н. Основы конфликтологии. Психологические средства деятельности сотрудников внутренних дел в ситуации конфликтов. — М., 1992.
24. Ольшанский Д. Политическая психология. — СПб.: Питер, 2002.
25. Пирен М. І. Конфліктологія: Підручник. — К.: МАУП, 2003.
26. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005.
27. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 1997.
28. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П. П. Горностаєва, Т. М. Титаренко. — К., 2001.
29. Семенченко В. А. Психологія особистості. — К., 2001.
30. Скотт Дж. Г. Способы разрешения конфликтов. — К., 1991.
31. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник / Заг. ред. і укл.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — К.; Харків: ВМП "Рубікон", 1997.
32. Шейнов В. П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение. — Минск, 1997.
33. Шепель В. М. Настольная книга бизнесмена и менеджера. Управленческая гуманитарология. — М., 1992.

МАУП

## ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни	
“Соціальні та політичні конфлікти”.....	4
Зміст дисципліни	
“Соціальні та політичні конфлікти”.....	5
Завдання для самостійної роботи студентів.....	11
Плани семінарських занять.....	11
Орієнтовна тематика контрольних робіт.....	20
Методичні вказівки щодо виконання контрольних робіт студентами заочної форми навчання.....	21
Список літератури.....	22

Відповідальний за випуск А. Д. Вегеренко  
Редактор С. Г. Рогузько  
Комп’ютерне верстання А. А. Кучерук

Зам. № ВКЦ-4603

Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний.

Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)  
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008